

ПАЭТОНІМІКОН ЗБОРНІКА А. БЕНЗЕРУКА “КАСЦЮШКІ-СЯХНОВІЦКІЯ: ГІСТОРЫЯ СТАРАДАЎНЯГА РОДУ”

Лябедзіч Д. П.

Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна

Анатацыя. У артыкуле сістэматызавана структура паэтонімікону навукова-папулярнага зборніка А. Бензерука з улікам гістарычных традыцый беларускага іменаслову. Разгледжана словаўтваральная структура, этымалагічная семантыка імёнаў і прозвішчаў персанажаў твора. Акрэслены тапонімы, бібліёнімы, палітонімы, якія дадаюць у навукова-папулярны твор набор акумуляванай гістарычнай, геаграфічнай і канататыўнай інфармацыі.

Ключавыя словы: онім, асабовае імя, прозвішча, тапонім, эргонім, бібліёнім.

У кнізе “Касцюшкі-Сяхновіцкія: гісторыя старадаўняга роду” А. Бензюрук на падставе шырокага кола крыніц разглядае радавод Тадэвуша Касцюшкі – кіраўніка нацыянальна-вызваленчага паўстання 1794 года, накіраванага супраць ганебных падзелаў краіны паміж Расіяй, Аўстрыяй і Прусіяй, народнага героя Беларусі, Польшчы, ЗША. Захоплена, грунтоўна і эмацыянальна расказваючы чытачу пра даўнія часы, пра славутых продкаў, пісьменнік умела выкарыстоўвае нацыянальна-культурную інфармацыю ўласных імёнаў, якія з’яўляюцца каштоўнай спадчынай беларусаў. Анамастыкон зборніка грунтуецца на айчынным іменаслове **перыяду панавання кананічных імён**.

Гаворачы пра гісторыю Касцюшкаў-Сяхновіцкіх, аўтар прыгадвае імёны славутых валадароў мінуўшчыны – **онімы-рэтраспекцыі**: князёў *Гедыміна і Вітаўта, Канстанціна Астрожскага і Юрыя Дубравіцкага*, польскіх каралёў *Ягайлы, Жыгімонта Старога і Жыгімонта Аўгуста*, каралеў *Боны і Барбары Радзівіл*, рускага цара *Пятра I*, царыцы *Кацярыны II* і інш.

Да імёнаў-сучаснікаў (яны адпавядаюць асноўнаму часу дзеяння гістарычнага аповеду) адносяцца празванні славутых шляхецкіх родаў: *Радзівілаў, Карэцкіх, Шуйскіх, Пузынаў, Плятэраў, Неміровічаў, Грабоўскіх*, імёны прэзідэнта Злучаных Штатаў Амерыкі *Томаса Джэферсана*, расійскага імператара *Аляксандра*.

Гаворачы пра даследаванне навукоўцамі роду Касцюшкаў, аўтар прыгадвае імёны-праспекцыі, што належаць беларускім, рускім, польскім вучоным, якія адгортвалі старонкі гісторыі сям’і славутага ваяра і палітыка: *Б. Шындлер, Т. Свенцкі, Ю. Барташэвіч, Ф. Паішкоўскі, К. Вуйціцкі, Т. Корзан, У. Плятэр, А. Нарбут*, імёны прадаўжальнікаў славутых вайсковых традыцый Тадэвуша Касцюшкі – ягоных пляменнікаў *Станіслава Тэадора, Тадэвуша* (названага ў гонар славутага дзядзькі), *Сыкстуса Эсткаў*, якія паспрыялі, каб “не згінуў у сям’і вайсковы дух Касцюшкі” [1, с. 44].

З X–XI стагоддзяў на нашых землях суіснавалі каталіцкая і праваслаўная вера. Пазней з’явіліся і прыхільнікі пратэстантызму. Таму на старонках кнігі сустракаюцца імёны праваслаўных, каталікоў і пратэстантаў. Значная частка шляхты належала да каталіцкай царквы, некаторыя прымкнулі да пратэстанцкай веры. Прыхільнікі адзначаных накірункаў хрысціянскай веры насілі рымска-каталіцкія імёны: *Амброжый Казімір* Касцюшка, *Барбара* Касцюшка, *Ян* Касцюшка-Сяхновіцкі, *Тэклія* Ратомская. Многія каталікі мелі два імені, напрыклад, *Тадэвуш Сільвестр* Корзан. Арганізатар і натхняльнік Брэсцкай уніі *Інацій Пацей*, імператрыца *Кацярына* носяць візантыйска-праваслаўныя імёны.

На старонках кнігі (у вытрымках са старажытных дакументаў) ужыты і *язычніцкія імёны*, якія доўгі час захоўваліся ў славянскім іменаслове: “Што в том сельцу сдавна было тры чловеки на имя *Кисель*” [1, с. 17].

У часы Касцюшкі як у Рэчы Паспалітай, так і ў Расійскай імперыі выкарыстоўваліся *імёны па бацьку*, або *патронімы*, што ўжываліся ў вышэйшых сляях грамадства і не толькі ідэнтыфікавалі асобу, але і сцвярджалі яе статус як спадчынніка валадарных асоб: “*Лёгка заўважыць, што дакумент з’явіўся ў адказ на скаргу князёў Канстанціна Іванавіча Астрожскага і Юрыя Іванавіча Дубровіцкага-Гальшанскага на «баяр звычайных» Касцюшку Фёдаравіча і ягоных братоў*” [1, с. 7]; “*Насуперак аўтарытэтным сведчанням, браты Фёдаравічы лічылі сябе валынскімі баярамі і таму не прызнавалі ніякіх абавязкаў перад новымі ўладарамі*” [1, с. 13].

У XVIII–XIX стагоддзях знатныя роды ў Рэчы Паспалітай і Расійская імперыі знатныя роды ўжо мелі *прозвішчы* – афіцыйныя іменаванні, што перадаюцца ў спадчыну і ўказваюць на прыналежнасць чалавека да пэўнай сям’і. Пісьменнік-кразнаўца расказвае пра паходжанне прозвішча сям’і *Касцюшкі*. У раздзеле “Імя становіцца прозвішчам” аўтар адзначае, што ўсе дакументы, складзеныя пры жыцці першага ўладара маёнтка Сяхновічы, пісара вялікага князя Літоўскага, называюць яго “*Костюшко*”. Гэта памяншальная форма хрысціянскага імені *Канстанцін*. Прадстаўнікі сярэдняга і дробнага баярства ў старажытасці іменаваліся менавіта такімі памяншальнымі формамі: *Васко* (замест Васіль), *Гурко* (замест Рыгор). Гэтыя формы ў XV–XVI стагоддзях лічыліся нарматыўнымі, зацверджанымі ў шматлікіх справаводчых паперах: “*Імя Касцюшкі Фёдаравіча ператварылася ў сямейнае прозвішча, таму што з 15 студзеня 1515 года ён зрабіўся дваранінам гаспадарскім, выканаўцам даручэнняў вялікага князя. Да таго ж Касцюшка Фёдаравіч сумяшчаў пасады камянецкага суддзі і гараднічага. Апроч таго, у 1543 годзе ён быў вялікакняскім камісарам пры размеркаванні спрэчных земляў*” [1, с. 22]. У айчынную гісторыю

прадстаўнікі гэтага роду ўвайшлі пад прозвішчам *Касцюшкі-Сяхновіцкія*. Другая частка прозвішча – прыдомак *Сяхновіцкія* – паходзіла ад назвы спадчыннага маёнтка.

У ліку прозвішчаў герояў кнігі А. Бензерука можна выдзеліць *патранімічныя*, якія маюць значэнне “сын, нашчадак пэўнага бацькі”, імя бацькі адлюстравана ў каранёвай частцы прозвішча. Такія прозвішчы ўтвараюцца ад мірскіх і хрысціянскіх імёнаў продкаў пры дапамозе суфіксаў: -іч-, -ын-, -овіч-, -евіч-, -эвіч- і інш: *Булгарын, Ілыніч, Неміровіч, Барташэвіч, Пуцяціч, Глебовіч*. Ужываліся на нашых землях у часы Касцюшкі і непатранімічныя прозвішчы, якія не з’яўляліся найменнямі па бацьку і характаравалі ў тых ці іншых адносінах самога родапачынальніка прозвішча: *Нарбут, Корзан, Пац, Пацей* і інш. У аснове прозвішчаў былі як хрысціянскія (*Касцэвіч, Касцюшка, Барташэвіч, Пацей, Ілыніч*), так і мірскія імёны (*Пузын*), а таксама тапонімы (*Здзітавецкі, Сяхновіцкі, Гальшанскі*).

Значнае месца ў анамастыконе навукова-папулярнай кнігі А. Бензерука займаюць так званыя “**фонавыя онімы**”. Сродкам увасаблення прасторава-часавых адносін з’яўляюцца *тапонімы*: шматлікія назвы краін (*Беларусь, Польшча, Злучаныя Штаты Амерыкі, Расія, Аўстрыя, Прусія, Украіна, Швейцарыя*), гарадоў і вёсак (*Кобрынскі Ключ, Грыцэвічы, Чарнаўчыцы, Непакойчыцы, Крупчыцы*, урочышча *Жалкоўшчына*, фальваркі *Сяхновічы, Сяхновічы-Давыдаўшчызна, Малыя Сяхновічы*), храмаў (*Непакойчыцкі евангелічны збор*, кляштары кармелітаў у *Алізаравым Стане* і *Крупчыцах*), з якімі звязаны лёс Тадэвуша Касцюшкі. Стварэнню гістарычнага каларыту спрыяюць таксама *ўстарэлыя тапонімы*, якія былі раскласіфікаваны паводле іх суадносін з сучаснымі назвамі. Семантычным археонімам з’яўляецца тапонім *Літва*, які ў кнізе

А. Бензерука ўжываецца ў значэнні ‘*старажытная дзяржава, што займала землі паміж сённяшнімі Навагрудкам, Маладзечнам, Мінскам, Слонімам*’. **Гістарыёнімы** – найменні аб’ектаў, якія зніклі з палітычнай і геаграфічнай карты, напр.: *Кобрынскі і Брэст-Літоўскі паветы Гродзенскай губерні, Рэч Паспалітая ‘аб’яднаная польска-літоўская дзяржава з часу Люблінскай уніі, Расійская імперыя ‘дзяржава, якая існавала ў перыяд з 22 кастрычніка 1721 года да Лютаўскай рэвалюцыі і абвяшчэння рэспублікі ў 1917 годзе Часовым урадам*’. У апаведзе пра род Касцюшкаў-Сяхновіцкіх ужыты таксама эргонімы (*расійскі Сенат, Народны музей у Раперсвілі, Ягелонскі ўніверсітэт*), бібліёнімы (*“Арбіта Польшчы” Ш. Акольскага, “Гербоўнік” К. Нясецкага, “Касцюшка. Біяграфія, складзеная па дакументах”, “Кім і чым быў Касцюшка” Т. Корзана*), дакументонімы (*Літоўская Метрыка, “Спіс навакольнай шляхты, што пражывае ў Кобрынскім павеце Гродзенскай губерні”*), палітонім – найменне герба роду Касцюшкаў *Рох-III*.

Іменаслоў навукова-папулярнага зборніка А. Бензерукаа заснаваны на рэальным іменніку XVIII стагоддзя. “Фонавыя” онімы адыгрываюць важную ролю ў фарміраванні хранатопных межаў твора, вызначаючы месца дзеяння, паказваючы на час разгортвання падзей.

ЛІТАРАТУРА

1. Бензярук, А. Касцюшкі-Сяхновіцкія : гісторыя старадаўняга роду / А. Бензярук. – Брэст : Академия, 2006. – 130 с.